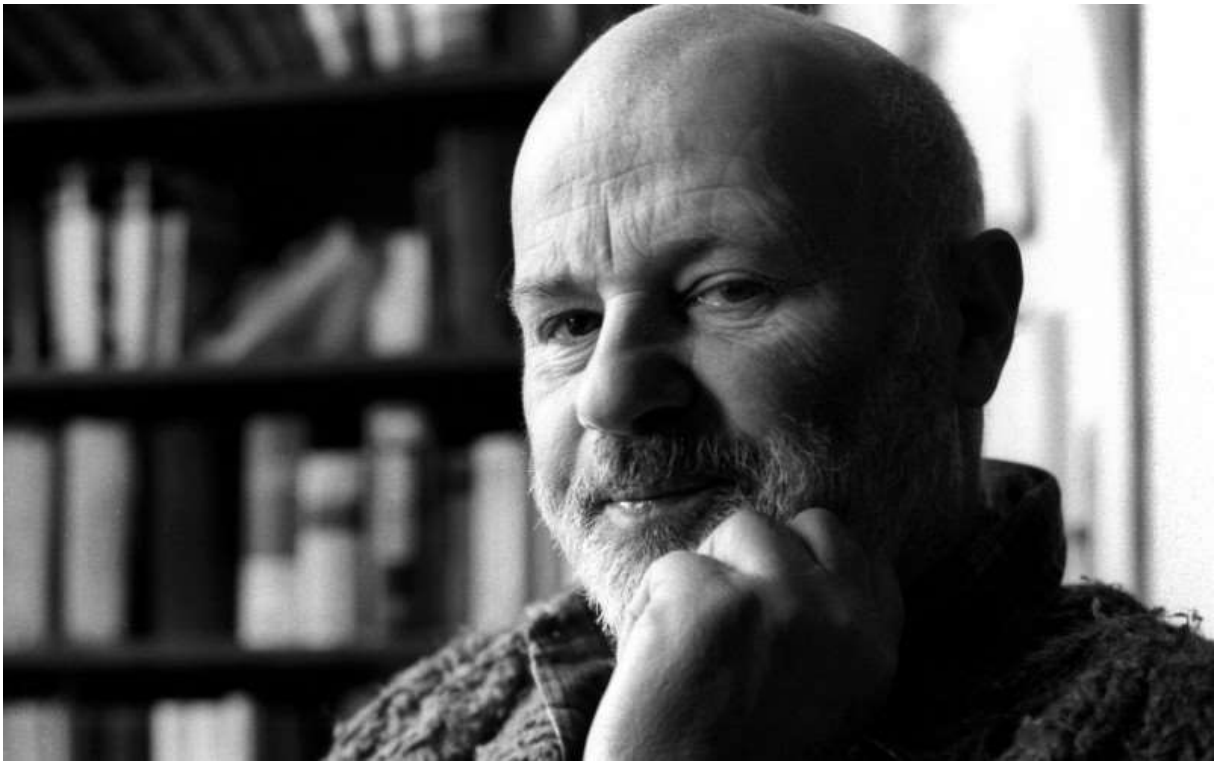

Eörsi István: Emlékezés a régi szép időkre (részlet)

Eörsi István – Fotó: SZDSZ archívuma

Az ironikus hangvételő, korábban szamizdat-kiadásban is megjelent börtönkönyv **Eörsi István** 1956 decemberétől 1960 augusztusáig viselt börtönbüntetésének eseményeit idézi fel. A Joshua Kiadó gondozásában újra kiadott memoárból olvashatnak részletet.

A Markó utcai börtön – és később a többi dutyi – megmentett az országjárás fáradsalmaitól, és mindazoktól a kényszeredett helyzetektől, amelyekbe egy író kerül, amikor a néppel óhajt ismerkedni és barátkozni. Sehova sem kellett utaznom – az ország látogatott a cellába. Minden társadalmi réteg, a földnélküli paraszttól a horthysta miniszterig, a cigány muzsikustól a régi vágású

katonatisztig ott lopta velem együtt a napot; Rákosi baloldali ellenzékétől Szálasi jobboldali ellenzékéig, a reformkommunistától a dogmatikus katolikusig mindenki eljött, hogy megismerhessem. Csak hallgatnom kellett, és lassan kirajzolódott előttem Magyarország erkölcsi és szociális keresztmetszete, pontosabban és sokrétűbben, mint akármilyen más tanulmányúton. „Nekem kellett, használt a börtön” – vallotta egy dísz-rab 1959-ben a számunkra szerkesztett hetilap hasábjain. Nevettem rajta, hogy meddig süllyedt önfeladásban és megalázkodásban, de közben arra gondoltam, hogy nekem nem kellett ugyan, egyetlen porcikámnak sem, de bizonyára használt, visszavonhatatlanul.

Ítélethirdetés az **Eörsi István** és társai ügyében. A vádlottak balról: **Eörsi István**, Szabó Béla, Molnár Sándor, Nagy Mihály és Káldor Vera
– Fotó: **Eörsi László** / Oral History Archívum

Hadd hozzam fel elsőnek Karesz példáját, aki két perccel utánam lépett be a 18-as zárkába. „Kurvák, stricik, smasszerok, sorakozó! Itt

a nemzetőrség!” – rikkantotta, mihelyt becsukódott mögötte az ajtó. „Kinek van gyufája? Megmentettem a spanglit!” – és már húzta elő cipőjéből a cigarettát. Vörös haja a szemébe lógott, széles vigyora felfedte ezüst agyarait, borostás volt, izmos, beszédét látványos taglejtésekkel kísérte. „Basszátok meg, megúsztam a statit, a statiról dobtak át, majdnem madzag lett belőle, madzagolenkó, ez itt gyöngyélet, nem is börtön, beadom a továbbszolgálati kérelmet, Karesz vagyok, kinek van gyufája?”

Karesz pomázi munkásfiú volt, korábbi életében sztahanovista is, középsúlyú bokszoló, az ifjúsági válogatott kerettagja. Privilegizált helyzete feszélyezte, nem bírta megbarátkozni a sztahanovista dicsőséggel. „Öten dolgoznak egy csávó keze alá, hogy az felmarhassa a nagy lóvét” – fellázadt saját osztályuralma ellen, inni kezdett, verekedett, otthagya munkahelyét, majd elagyabugyált egyéb járókelőkön kívül néhány rendőrt is, így hát már a forradalom előtt megjárta a börtönt. Októberben a Szabad Nép épületében székelő Dudás csoport sofőrje lett. Ha viselt dolgairól nem is, de letartóztatásának körülményeiről az első nap beszámolt. December végén egy éjjel a pomázi kocsmában némelyest italosan tréfából a plafonba lőtt. Ekkor már érvényben volt a statáriális rendelet, mely lőfegyver és töltény jogtalan birtoklását halállal díjazta. Alig dördült el a lövés, két civil ruhás nyomozó elkapta Kareszt, és vonszolta kifelé a kocsmából. Karesz a szabad ég alatt kitepte magát a kezükből, és eldobta a hóba fegyverét. Látványos verekedés kezdődött a kocsmá előterében, közben Karesz betaposta a pisztolyt a hóba. Kettővel még elbánt volna, de riadóztatták a karhatalmi helyőrséget. Másnap délelőtt ébredt fel a fogdában, iszonyatosan összevert állapotban. Fél szeme eltűnt egy daganat mögött, állát félreverték. Kihallgatása során tagadta, hogy pisztolya lett volna, mire gumibottal estek neki. De hiába verték legérzékenyebb részeit, egy szót sem húztak ki belőle. Elismerte, hogy lehetett ott valami pisztoly, mert mintha ő is hallotta volna a lövést, de más hallani egy lövést és megint más löni. Előkerült a hó alól a bűnjel, de minden szempontból használhatatlan állapotban. A rendőrök tanúvallomása mégis a Fő utcára juttatta Kareszt. Tudta, hogy ha hetvenkét órán belül nem tarthatják meg a statáriális tárgyalást, akkor át kell adniuk ügyét a normális bíróságnak (ha a „normális” jelző alkalmazható ezeknek az időknek a politikai pereire), és életben marad. Örültséget színlelt – vagy az ő kifejezésével élve: „bedobta a dilit” –, mintha a sok veréstől meghibbant volna. Dadogott és hebegett, elpanaszolta, hogy vörös karikák ugrándoznak a szeme előtt. A törvényszéki orvos tudni kívánta, mi a különbség a lépcső és a létra közt. Karesz erőlködve törte a fejét, sehogy sem értette meg a kérdést. Hogy csapdába

csalják, beengedték hozzá a feleségét. „Pisti – mondta álmélkodva –, ha láttad volna, milyen sovány az asszony, 36 kiló a vasággal együtt.” Ez a nyáladzó, rángatózó, külsérelmi nyomokkal ékes Karez láttán sikoltozni kezdett. Karez egy kacsintással meg akarta nyugtatni, de aztán úgy döntött, hogy minél nagyobb a balhé, annál hasznosabb. Hebegett valamit a szeme előtt ugránczó vörös karikákról, mire az asszony nekirent a nyomozóknak. A beszélőnek véget vetettek, és Karez megúszta a statáriumot.

Több hónapot töltöttem vele a Markó utcában, ahol jó fellépése, gyors észjárása és börtöntapasztalatai egykettőre zárkaparancsnokká léptették elő; később Vácon is egy cellába kerültünk. Csodáltam a lélekjelenlétét, ahogy kritikus helyzetekben kihúzott bennünket a slamasztikából. Például: valamelyikünk kihajított az ablakon egy óriási lábszárcsontot, mely éppen egy smasszer mellett csapódott be odalent, a betonudvaron. Már is felbődült egy hang: „Harmadik emelet tizenhatalc!” – „Kinél van még csont?” – kérdezte Karez. Valaki átnyújtott neki egyet, mely negyedakkora sem volt, mint az első számú. Alig rejtette el a vécékagyló mögé, már is kivágódott az ajtó, három smasszer tűnt fel dühtől vörösen. Szörnyű megtorlással fenyegetődztek, ha nem jelentkezik a tettes. Karez óriási vehemenciával tagadott. Mi nem dobtunk ki semmilyen csontot. Lehetséges, hogy a tizenhetesből kidobtak egyet, vagy mondjuk a tizenkilencesből, vagy talán a negyedik, esetleg a második emeletről, de tőlünk bizonyosan nem. A smaszerek, elképedve ekkora pimaszságtól, megkérdezték a házimunkásokat, hogy melyik zárka kapta a csontot. „A tizenhatalcas.” Karez a homlokára csapott, „Csontot, hát persze, hogy kaptunk csontot, én magam rágtam le, mint zárkaparancsnok, csak hogy azt mi nem hajítottuk ki, mert egyrészt akkor azt nekem kellett volna elkövetnem, márpedig ez elképzelhetetlen, másrészt mert ez esetben a csont nem lehetne a zárkában” – ezzel a vécéhez rohant, elővarázsolta mögüle a csontocskát, és a hüledező smaszerekre meredt. Hasonló módszerrel hártott el, már Vácon, egy viharfelhőt, mely az én fejemet fenyegette. Ez a fej kétszeresen is kopasz volt, mert Vácra érkezésem után néhány cigarettáért leborotváltattam maradék hajamat attól a hiú reménytől áthatva, hogy hajhagymáim új életre kapnak, és dús sörénnyel borítanak be. Ezt a fejet dugtam ki a rácson, hogy ismerősöket keressek az udvaron sétálók közt. Rögtön felharsant a zárkaszámmunk. Karez visszarántott, és fejembe nyomta a sapkát. Kitárult az ajtó, Karez jelentett, én ismét fedetlen fővel vigyázzba vágtam magam. „Ő volt az” – mondta az egyik smasszer. Karez azonban, teljes tisztelettel, kifejtette, hogy ő mint zárkaparancsnok, ismeri a szabályzatot, és senkit sem enged kinézni az ablakon.

Különben is a felügyelő urak láthatták, hogy **Eörsi** elítélt-sapkát viselt. Egész nap sapka van a séróján, mert megfázott. (Július volt, szédelegtünk a hőségtől.) „Namármost – folytatta Karesz –, sapkás fej nézett ki az ablakon, vagy kopasz fej? Mert ha kopasz fej, akkor az nem lehet **Eörsi** elítélté, mert ő sapkában volt. Lehetséges persze, hogy a szomszéd zárkák valamelyikében, jobboldalt vagy baloldalt, van egy másik kopasz, aki kinézett az ablakon, de **Eörsi** elítélt nem tett ilyet.” – „Mit hadovál maga? – szolt közbe az egyik őr –, az egész börtönben nincs még egy ilyen fej.” – „Tisztelettel jelentem – mondta Karesz –, akkor nem egy ilyen fej nézett ki az ablakon, mert ezen a fejen sapka volt.”

Tudtam persze én is, hogy a cserkésztörvények, amelyeknek szellemében nevelkedtem, az ellenséges hatósággal szemközt érvényüket veszítik. „A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond” – ez az első számú törvény halálos következményekkel járó árusításra is buzdíthat. Az abszolút morál hívei diktatórikus rendszerekben ne sértsék meg a törvényeket, vagy ha mégis, hát ne szervezeten, hanem csakis a saját szakállukra tegyék. Én szerencsére abból indultam ki, hogy a hazugság: erkölcsi kötelességem. Önvád nélkül hazudtam a mosolygós oroszoknak, majd K. F. főhadnagynak, de a hazugság próbára tett, nemcsak technikailag, hanem lelkiileg is. Irtóztam annak gondolatától, hogy leleplezzenek. Hogy ez a veszély ne tántorítson el, és hogy mindenképp elkerüljem az őszinteség és igazmondás szégyenét, magatartásomat pótlólagos ideológiával dúcoltam alá: az engem faggató hivatalnokok nem emberek, hanem egy gépezet csavarjai. Márpedig hazudni csak embereknek lehet. A gépezet – és benne a csavar – közönyös az igazság iránt. Valóságértéket csak annak tulajdonít, amit trükkel vagy erőszakkal, logikával vagy lelki terrorral a napvilágra csal ellenfeléből. E gép-hipotézis nélkül gyógyíthatatlan sérüléseket kellett volna elszenvednem. Így azonban üvöltözhetek velem kedvükre az örök, tapogathattak, ráncigálhattak, szidhatták az anyámat: nem tekintetem embereknek őket. Ezért tudtam olykor érzéseimről is írni a feleségemnek: a levélcenzorok csak csavarok voltak. Mindmáig ezért élek zavartalanul lakásomban, noha még ma is elolvassák leveleimet, lehallgatják a telefonomat, sőt olykor talán életem egyéb megnyilatkozásait is szalagra veszik. Fel-felmerül persze bennem a kérdés, hogy mit tesz egy csavar bizonyos intim neszek hallatára – tud-e például önkielégíteni? De aztán vállrándítva arra gondolok, hogy a belügyes gépek reakálási módja e gépek belügye.

„Angyal István és ellenforradalmár társainak bűnpere a Fővárosi Bíróságon. Angyal István elsőrendű vádlott a bíróság előtt” (eredeti képszöveg), Budapest, 1957. május 6. – Fotó: MTI / Vigovszki Ferenc / Mércé

Karesz azzal nyűgözött le, hogy neki a hazudozáshoz nem volt szüksége koncepciókra, segélykonstrukciókra. Örökkel szemközt meg sem fordult a fejében, hogy mondhat igazat is. Egyrészt mindig volt valami vaj a fején – dugicigarettá, rejtett fénykép, vagy az ágyon ült, ami tilos volt, esetleg dalra fakadt vagy verekedett – így hát rákényszerült a gyors hazugságra. Másrészt erkölcsi érzéke is erre készítette. Én már Márianosztrán voltam, amikor 1959 elején – még mindig Váccon – értesült Angyal István kivégzéséről. „Egy zsidóval kevesebb” – mondta vigasztalón az egyik zárkatársa, mire Karesz – aki egyébként túlzással sem volt filoszemitának nevezhető – úgy szájba vágta, hogy ez vérző képpel az ágy alá gurult. A belépő őrnök indoklásképpen elmondta, hogy „nem tetszett a póknak a pacekja”. A váci fegyház egyik nyirkos sötétzárkájába került, a hírhedt „Doberdóra”, ahol a páros napokon félkosztot, a páratlanokon csak kávélottyót és egy kenyérrögöt kapott.

„Amikor kiléptem a Gyűjtőfogház kapuján, a szemetelő eső leírhatatlan illatokat csalt elő öltönyömből, mely Vácra érkezésem, tehát három év és három hónap óta raktárban várt rám bevegyszerezve. Sokáig ácsorogtam szemközt a nagy épülettel, nem volt kedvem megindulni a város felé. Eszembe jutott Pista, elsősorban ő, aztán a többiek, akiket azok mögött a falak mögött gyilkoltak meg. Aztán mindazok, akik a zárkákban maradtak: szökevénynek éreztem magam. Az esőben, a bűzfelhőben – bármilyen patetikusan hangzik is ez ma – húséget fogadtam a halottaknak.”

Az ironikus hangvétellű, korábban szamizdat-kiadásban is megjelent mű **Eörsi István** 1956 decemberétől 1960 augusztusáig viselt börtönbüntetésének eseményeit idézi fel. **Eörsi** '56 őszén vállalt eszmékhez hűen, a „konszolidáció” politikai, erkölcsi kényszer-tagadásaitól mentesülve – az 1960-as magyar valóságot tagadva,

radikálisan elutasítva – kerülhetett szabadlábra. A memoárban felbukkannak a különböző helyszínek mellett – Markó utcai börtön, Vác, Márianosztra, Központi Gyűjtőfogház – a börtönévek tanúi is: cellatársak, vallatótiszték, bírók, börtönőrök, intézményparancsnokok. A Joshua Kiadó által újra megjelentetett börtönkönyvet először 1988-ban adta ki szamizdatban a Katalizátor Iroda, majd legálisan 1989-ben a Napra-forgó kiadó jelentette meg, később, 2006-ban a Noran. (Az itt közölt képek nem szerepelnek a memoárban.)

Eörsi István: *Emlékezés a régi szép időkre, Joshua Kiadó, 2025*